

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia instituut

Tuuli Truupõld

ÕPILASTE ENESETÕHUSUS JA KARJÄÄRIPÄDEVUS ERIALASUUNA VALIKUL

Uurimistöö

Juhendaja: Triin Liin, PhD

Läbiv pealkiri: Õpilaste enesetõhusus ja karjääripädevus

Kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli selgitada gümnaasiumi algastme õpilaste enesekohaseid hinnanguid oma enesetõhususele ja karjääri kujundamise pädevusele erialasuuna valikul ning uurida eelnimetatute omavahelisi seoseid. Gümnaasiumi algastmes tehtaval erialasuuna valikul võib olla oluline mõju õpilase edasisele haridusteele ja karjääri kujunemisele. Valimisse kuulus 163 kümnenda klassi õpilast, kellest 64 olid poisid, 94 tüdrukud ning 5 õpilast ilma soolise määratluseta. Õpilastele esitati kaks elektroonsel kujul küsimustikku küsitluskeskkonnas LimeSurvey, mis sisaldasid kokku 38 enesekohast väidet hinnatuna 5-pallisel Likert skaalal. 44 väitest koosnenud enesetõhususe originaalküsimustikust (Üpraus, R. 2009) kasutati antud uurimistöös 15 küsimust, mille sobivust kontrolliti uuriva faktoranalüüsiga. Karjääri kujundamise pädevuse mõõtmiseks kasutati Tartu Ülikooli psühholoogia instituudi poolt väljatöötatava küsimustiku "Karjääri kujundamise pädevuste küsimustik 2.1" testverisooni, mis koosneb 23-st enesekohasest väitest ja põhineb SA Innove poolt 2016 aastal väljatöötatud karjääri kujundamise mudelis kirjeldatud pädevustel. Tulemused näitasid, et enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse vahel on keskmiselt tugev positiivne seos. Kõrgema enesetõhususega õpilaste karjääri kujundamise pädevus oli kõrgem. Raalvaldkonna valikaines õppivate gümnasistide enesetõhusus ja karjääri kujundamise pädevus osutus veidi kõrgemaks kui sotsiaal- või muu valdkonna valikaine õpilaste oma. Soolise määratluseta õpilaste enesetõhusus ja karjääri kujundamise pädevus osutus võrdluses poiste ja tüdrukutega veidi madalamaks. Madalama enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevusega õpilaste hulk koguvalimit arvestades oli väike, kuid valdav enamus neist olid valinud sotsiaalvaldkonna valikaine suuna, milles osalemine nõuab eelduslikult vähem ettevalmistust ja pingutust. Töös on välja toodud tulemuste võimalikud põhjused ja edasise uurimise võimalused.

Märksõnad: enesetõhusus, karjääri kujundamise pädevus, erialasuuna valik

Abstract

Students self-efficacy and career competencies making their choice for high school major

The aim of this study was to explore first year high school students self-efficacy and career competencies making their choice for high school major as there is currently not enough knowledge regarding the process. Choices they make in early high school may have large impact on their later academic choices and self-efficacy in scholar studies. The sample consisted of 163 10th grade students, 64 of whom were boys, 94 girls and 5 without gender specification. The sample was presented two questionnaires consisting 38 statements that were rated on a five-point Likert scale. From the first questionnaire about general self-efficacy (Üpraus, R. 2009) originally consisting 44 statements 15 statements was adjusted. Suitability of 15 selected questions was tested by exploratory factor analysis. The second questionnaire about assessing career development competencies consisted of 23 statements based on Innove's Career Development Competence Model. At the time of this research the questionnaire was yet on testing period by University of Tartu. Analysis revealed that there is a direct positive correlation between students self-efficacy and career competencies. Students with higher self-efficacy tend to have higher scores on career competencies. There was distinct difference on self-efficacy and career competencies scores between students studying science or social arts. Most of students with lower scores of self-efficacy have selected social arts for their major. Also it was noted that students without gender specification have slightly lower scores of self-efficacy and career competencies. Possible reasons for the results are discussed. As outcome of this study, the author has concluded that the early stage of high school, students self-efficacy and

crystallization regarding their academic choices is adequate, but the mechanism of their choices considering their gender, cultural and regional differences, need further research.

Keywords: self-efficacy, career competencies, choice for high school major

Sissejuhatus

Aeg, inimesed, hoiakud ja väärtused meie ümber on pidevas muutumises. Teadlikult ja läbimõeldult langetatud karjäärivalikud annavad inimesele kindlustunde, et ta saab hakkama ka kiiresti muutuvates oludes. Selleks, et oma elu ja karjääri teadlikult juhtida, on oluline omandada teatud teadmised, oskused ja pädevused, kuid samavõrra oluline on teadvustada ja hinnata eesmärgi saavutamiseks vajalike eelduste olemasolu ning teadlikkust tehtavast valikust. See annab väärtuslikku tagasisidet nii koolile õpilast toetavate tegevuste planeerimisel kui õpilasele edasiste otsuste tegemisel.

Noorukiiga on üleminekuperiood, mille kestel lapsest saab täiskasvanu. Sellel perioodil toimub inimese arengus rida füüsilisi ja kognitiivseid arenguid, sealhulgas abstraktse mõtlemise areng, sotsio-emotsionaalsed muutused, enesetunnetuse kasv ja iseseisvumine. Üks peamisi ülesandeid noorukieas on ära tunde see, kes sa oled. Selle avastamise käigus katsetavad noorukid mitmeid erinevaid rolle, et teada saada, mis neist kõige paremini sobib (Gleitman, H, Gross, J., Reisberg, D. 1981). Noorukiea arengufaasis pannakse alus eelistustele ning otsustele, saadakse teadlikuks oma võimetest, tugevustest ja nõrkustest ning tekib esimene huvi ühe või mitme erialavaldkonna vastu.

Psühhosotsiaalse arenguteooria looja E. Eriksoni arvates on noorukiea staadiumis kõige olulisem ülesanne integreerida kehalised ja intellektuaalsete võimete muutused oma rolliga viisil, mis loob stabiilse enesidentiteedi: teadmise sellest, kuhu teel oled ja kindluse selles, et saad heakskiidu neilt, kes on sulle olulised (Gleitman, H, Gross, J., Reisberg, D. 1981). Inimesed kalduvad valima valima tegevusi ja seadma eesmärgi valdkondades, milles eeldavad ennast tulevikus edukad olevat (Brown, D.; Gali Cinamon. R 2015). Selles arenguetapis tehtud otsustel on oluline mõju inimese elustiilile ning hilisematele võimalustele ja valikutele (Brown, D.; Gali Cinamon, R. 2015).

Karjääripädevuse mõiste, olemus ja toetavad tegevused

Karjääriplaneerimisest hakati Eesti kontekstis rääkima alles 90-ndate lõpus ning sõnal "karjäär" on erinevate põlvkondade jaoks erinev tähendus. Vanemaealisele elanikkonnale seostub sõna "karjäär" liikumisega madalamalt ametikohalt kõrgemale ning on sageli pigem negatiivse varjundiga (Innove 2011). Nooremaealiste jaoks tähendab see õigust ja vabadust teha valikuid vastavalt omaenese eesmärkidele, unistustele ja võimetele. Karjäär on inimese elukestev areng kõigi tema elurollide omavahelises kooskõlas ning karjääriplaneerimine on protsess, mitte ühekordne tegevus (Innove 2011). Karjääri kujundamise pädevused on üldpädevused, mida iga inimene ja õppija kasutab karjääri kujundamisel kogu oma elu jooksul. Need pädevused aitavad koguda, analüüsida, sünteesida ja korraldada üleminekuid ning oma karjääri teadlikult kavandada (Innove 2016). Karjääri kujundamise pädevuste sihipärane arendamine loob inimesele eeldused valmisolekuks juhtida oma elu (Innove 2016).

Oluline osa õpilase karjääripädevuse kujundamisel ja suunamisel on haridusasutustel. Eestis kehtib põhimõte, et kaasaegne kool peab võimaldama nii üldhariduslike õpingute kui kutseõppe raames õpilastel kujundada karjääri planeerimise oskusi ning seadusega on sätestatud, et kool on kohustatud korraldama õpilaste ja nende vanemate teavitamise edasiõppimise võimalustest ning tagama õpilastele karjääriteenuste (karjääriõpe, -info või -nõustamine) kättesaadavuse (Põhikooli riiklik õppekava, 2014).

Eestis on selleks, et õpilane saaks kujundada karjääri planeerimise oskuseid ja omandaks valmisoleku elukestvaks õppeks, korraldatud teoreetiline ja praktiline karjääriõppe valikaine, mille eesmärgid, vormid ja viisid on kehtestatud riiklike õppekavadega ning kutseharidusstandardiga (Innove 2014). Eesti koolisüsteemis kasutatakse õpilaste karjääri kujundamise pädevuste kirjeldamisel mudelit, mis kirjeldab karjääri kujundamise tegevuspädevusi läbi nelja valdkonna (Innove 2016):

- 1) eneseteadlikkuse arendamine – õpilane analüüsib oma väärtusi, võimeid, huvisid, teadmisi, oskusi, kogemusi ja isiksuseomadusi, selgitab välja oma tugevad küljed, et seostada neid realistlike õppimise ja töötamise võimalustega;
- 2) võimaluste analüüs – õpilane mõistab hariduse ja tööjõuturu vahelisi seoseid ning leiab, analüüsib ja oskab sihipäraselt kasutada haridustee ning töö- ja eraeluliste valikutega seotud asjakohast infot;
- 3) planeerimine – õpilane mõistab, milliste erinevate teguritega on tal vaja arvestada oma karjääri planeerimisel, määratleb enesekohased alternatiivsed võimalused, sõnastab eesmärgid ning langetab teadlikud otsused;
- 4) tegutsemine – õpilane algatab ja viib ellu tegevusi erinevate elurollidega seotud eesmärkide saavutamiseks, positiivsete ja toimivate suhete loomiseks ja hoidmiseks ning haridusteele või tööle asumiseks ja seal püsimiseks.

Karjääri juhtimise oskuste arendamisel peetakse oluliseks mitme dimensioonilist lähenemist, mis hõlmaks lisaks juhendamisele ka nõustamist ning erinevaid kogemuslikke õpistrateegiaid (Sultana, R. G. 2012). Meetodid, mis karjääriõppe valikaines osalenute arvates on parimad valikute tegemise aitamisel, on näiteks individuaalne nõustamine, töövarjupäevad ja kokkupuude erinevate praktikute, vilistlaste ning tudengitega (Innove 214).

Individuaalse karjääri arengus saab määratleda kolm etappi, mis on tihedalt seotud isikuse arenguga (Gümnaasiumi karjääriõpetuse valikaine õpetajaraamat, 2011):

- 1) Fantaasiastaadiumile on iseloomulik see, et laste meeliselukutsed ei ole seotud nende endi huvide ja võimetega. Lähtutakse enamasti intuiitivsest ettekujutusest ametitest (3. – 10. eluaasta);
- 2) Proovistaadiumis läbitakse huvide periood (11. – 12. eluaasta), mil käiakse mitmesugustes huviringides;
Võimete perioodi (12. – 13. eluaasta) iseloomustab enda võimete proovilepanek ja võrdlemine kaaslastega;
Vajaduste perioodil (13. – 14. eluaasta) hakatakse ennast üha enam seostama täiskasvanute vajaduste maailmaga ja käitatakse vastavalt sellele;
Väärtuste perioodil (15. – 17. eluaasta) kujuneb hinnanguline suhtumine elunähtustesse, edasiõppimisse ja elukutsesse;
- 3) Realistlikus staadiumis (18. – 23. eluaasta) oskavad noored teha enda huvidele, võimetele ja väärtushinnangutele vastavaid valikuid.

Gümnaasiumis on õpetuse ja kasvatuse põhitaotlus, et õpilased leiaksid endale huvi- ja võimetekohase tegevusvaldkonna, millega siduda enda edasine haridustee (Gümnaasiumi karjääriõpetuse valikaine õpetajaraamat, 2011). Lisaks kohustuslikule karjääriõppele, pakuvad Eesti gümnaasiumid õpilastele mitmeid erinevaid sotsiaal- ja reaalsvaldkonna valikaineid. Vähemalt ühe valikaine läbimine gümnaasiumiastmes on õpilasele kohustuslik. Suurema karjääripädevusega ja

selgemate tulevikuplaanidega õpilastele on see võimalus alustada teadlikku ettevalmistumist erialaõpinguteks juba gümnaasiumis. Valides reaalvaldkonnaga seonduva valikaine, täiendavad nad oma teadmisi ja oskusi näiteks matemaatikas, keemias, füüsikas või informaatikas ning suurendavad seeläbi võimalusi edukateks ülikooliõpinguteks nimetatud valdkondades. Seetõttu on õpilase teadlikkus, enesetõhusus ja motiveeritus oma gümnaasiumiõpingute planeerimisel määrava tähtsusega nii karjäärplaneerimise kui üldise akadeemilise õpiedukuse seisukohalt.

Karjäärivalikuid mõjutavad faktorid

Isiksus

Senised uuringud on kutse eelistuste kujunemise ja karjääri teadlikkuse analüüsimisel kasutanud valdavalt erinevaid psühholoogilisi lähenemisi läbi isiksuseomaduste analüüsi. Lähenemise parimaks näiteks on John Hollandi kutse eelistuste teooria, mis selgitab karjäärilaste valikute mehhanisme läbi erinevate isiksusetüüpide, seostades erinevad isiksusetüübid kindlate ametitega. Kutseala valiku tegemisel tuleks teooria kohaselt lähtuda sellest, milliste isiksusetüüpide omadusi meis kõige rohkem esineb (Innove 2011). Osade teoreetikute arvates on isiksuseomadused kujutluse vorm, mis eksisteerib vaid inimese peas. Teised on veendunud, et isiksuseomadused on realselt olemas (Innove 2011). Laialt levinud on Suure Viisiku (Big Five) nime all tuntud isiksusejoonte mudeli kasutamine, mille kohaselt iseloomustavad inimest kõige paremini viis faktorit: ekstravertsus, neurootilisus, sotsiaalsus, meelekindlus ja avatus (Innove 2011).

Isiksusejoonte seosed mitmete inimese elus ettetulevate valikutega, sealhulgas karjäärivalikuga, on uuringute käigus korduvalt kinnitust leidnud (Hartman, R. O.; Betz, N. E 2007). Isiklike väärtuste, hoiakute ja eelistuste seotust karjäärivalikuga on palju uuritud eelkõige üliõpilaste puhul. On leitud kinnitust sellele, et isiksus kujundab erinevat õpimotivatsiooni, mis omakorda on erinev ka erialati (Hirschi, A. 2010). Õpilase temperamenditüübiga arvestamine on õppetegevuse planeerimisel ja kohandamisel kahtlemata asjakohane. Loomujooned mõjutavad otseselt seda, kuidas inimene karjäärivalikuteks vajalikku infot kogub, eesmärged seab ning valikuid langetab (Brown, D.; Gali Cinamon. R 2015). Kutsevaliku kontekstis tuleks inimeste kategoriseerimisse isiksuseomaduste alusel suhtuda siiski ettevaatlikult, sest ükski teooria ja mudel ei selgita ära inimese, kui ainukordse indiviidi loomuse kõiki aspekte ning kutseala valikuid mõjutavaid tegureid on oluliselt rohkem (Innove 2011). Oluline on, et õpilane mõistaks kas, kuidas ja miks tema loomus ja harjumuslik käitumine karjäärivalikuid mõjutab.

Erinevate isiksusetooriate ja –testide kasutamine karjäärplaneerimisel ja värbamisel lähtub eeldusest, et valdav osa inimkäitumisest on universaalne ja kultuurideülene (McCrae, R.R., Costa J.r. & P.T. 1997), kuid ei saa unustada, et isiksuse kujunemist mõjutavad teda ümbritseva keskkonna ja kultuuri eripärad ning ühes kultuuriruumis tavapäraselt ei saa üks ühele üle kanda teise kultuuriruumi. Suure Viisiku mudelit näiteks tuues, ei ole senised uuringud suutnud veenvalt kinnitada, et need püsivad ja kehtivad loomujooned, on üheselt kasutatavad ja mõistetavad kõigis kultuuriruumides (Gleitman, H, Gross, J., Reisberg, D. 1981). Kui Suure Viisiku iseloomujooni uuriti Hong Kongis ja Hiinas, leiti neli tegurit, mida sai Suure Viisikuga seostada, kuid viies – inimestevaheline seotus ja harmoonia - tundus olevat omane vaid hiinlastele (Cheung & Leung 1998). Hispaanlased pidasid isiksuse kirjeldamiseks vajalikuks seitset tegurit, millest vaid viis sobis Suure Viisikuga (Benet-Martinez 1999).

Vaimne võimekus

Võimete alged on sünnipäraselt ette antud ning tundes oma võimeid saab neid elu jooksul tegevuste kaudu arendada. Vaimne võimekus ehk intelligentsus on inimeste oskus planeerida ja

lahendada ülesandeid, mõelda abstraktselt, õppida enda kogemustest ning mõista meid ümbritsevat. Õpilase vaimset võimekust mõjutavad mitmed faktorid: geneetiline taust, kasvukeskkond, suhtlusringkond. Lapse- ja noorukiea vaimne võimekus on sageli seotud vaimse võimekusega hilisemas elus. Elulistes olukordades, ka kutseala valikul, on oluline teada, milliste ülesannete lahendamiseks tuleb inimene toime (Allik & Mõttus 2011). Edukas ülesande täitmine tõstab enesehinnangut ning motiveerib edasi pingutama.

Enesetõhusus

Kanada psühholoogia Albert Bandura 1986 aastal avaldatud sotsiaal-kognitiivse teooria kohaselt on karjäärivaliku tegemine otseselt seotud inimese tunnetatud enesetõhususega (Brown, D.; Gali Cinamon. R 2015). Enesetõhusus on sotsiaal-kognitiivteooria võtmemõiste, mille abil selgitada ja prognoosida psühholoogilisi muutusi. Enesetõhusus on defineeritud kui inimese hinnang oma võimetele organiseerida või sooritada teatud tegevusi, mis nõuavad kindlat tüüpi suutlikkust. Lähtudes üldisuse astmest eristatakse üldist enesetõhusust (hinnang toimetuleku suutlikkusele kõige erinevates valdkondades) ja spetsiifilisemat enesetõhusust (hinnang oma tegevuse edukusele mingis konkreetses valdkonnas). Tajutud enesetõhusus pole otseselt seotud reaalsete võimete, mis inimesel on, vaid hinnanguga, mida ta võib korda saata või milliseid võimeid omada. Mõtete tasandil mõjutab enesetõhusus otsuste tegemist ja akadeemilisi saavutusi. Tunnete tasandil on enesetõhusus seotud ärevuse ja stressiga, käitumise tasandil motivatsiooniga (Täht, K. 2009/2010). Akadeemiline enesetõhusus on inimese hinnang oma võimele õppida ja akadeemilise eluga toime tulla. Mitmed uuringud on näidanud, et kõrgem akadeemiline enesetõhusus aitab oluliselt kaasa akadeemilises keskkonnas vajaliku motivatsiooni leidmisele ning soovitud tulemuse saavutamisele (Schunk 1991).

2021 aastal avaldatud uurimus teismeliste karjäärivalikute seosest õppeedukuse, enesetõhususe ja õpimotivatsiooniga (Deng, X.; Zeng, H.; Liang, M.; Qiu, J. 2021) leidis kinnitust sellele, et mitmete kognitiivsete faktorite hulgas, on õpilase tunnetatud enesetõhususel otsene mõju karjäärilasele arengule. Uurijad kõrvutasid õpilaste erinevaid personaalseid faktoreid (sugu, vanus, õpitõhusus, õpimotivatsioon, huvi karjäärilase tegevuse vastu) üldtuntud nelja karjäärilase arengu komponendiga (karjäärilane tunnetus, uskumused, huvi karjäärilase tegevuse vastu ja planeerimine) ning pakkusid välja, et õpilasi on üldjoontes kolme tüüpi: kõrge, madala ja keskmise karjääriteadlikkuse ja valmidusega oma karjääri kujundada. Kõrge karjääriteadlikkusega õpilaste enesetõhusus ja õpiedukus oli oluliselt kõrgem kogu haridustee vältel. Uurijad jõudsid järeldusele, et võimaldades õpilastel juba noorukieas ennast ette valmistada ja ette kujutada mingis kindlas töises rollis, suurendab see nende õpiedukust ja meelegindlust.

Eestis on enesetõhususe olulisust valikainete õppimisel varasemalt uurinud L. Sillaots (2010). Oma magistritöös 11. klassi õpilaste huvist loodusteadlike õppeainete õppimise vastu jõudis töö autor järelduseni, et õpilaste enesetõhusus oli kõrgem ainetes, mis olid nende jaoks huvitavad. Loodusteaduslike ainetes ja enesetõhususe seost on uurinud ka Britner ja Pajares (2006). Nende uuringutulemustest selgus, et õpilased, kelle enesetõhusus loodusteaduslikes ainetes oli madal, väldivad nende õppeainetega seotud tegevusi ning pingutavad nii vähe kui võimalik (Sillaots 2012).

Samuti on oluliseks mõjutajaks eriala valiku tegemisel ühiskonna avatus, tugisüsteemide olemasolu ning vajaliku info kättesaadavus. 2021 aastal avaldatud uurimus õpilaste karjäärilase arengust ebakindlatel aegadel (Di Palma, T.; Reid. H 2021) hindas õpilaste karjäärilase arengut läbi psühholoogilise perspektiivi ning lähtus hüpoteesist, et karjääriplaneerimist mõjutavad lisaks isiksuseomadustele, väärtustele ja hoiakutele ka keskkondlik mõju. Skorikovi ja Vondracek'i 2011 aastal avaldatud uurimusele (Skorikov, V.B; Vondareck, F. W 2011) toetudes väitsid Di Palma ja Reid,

et terve elukaare jooksul (kuid eriti noorukieas) tekkivad eelistused, suhtumised ja väärtused on tugevalt mõjutatud sellest, kas otsustavatel hetkedel on õpilasele võimaldatud perspektiiv ning vajalik tugi. Uuringuandmetele tuginedes sai väita, et planeerimata karjääriedendus ja ebakindel sotsiaalne ning kultuuriline keskkond vähendas õpilaste karjääriteadlikkust ja enamikel uuritutest puudus selge plaan nii kaugemaks kui lähitulevikuks.

Karjäärivalikuga seonduvat otsustamatust on seostatud peamiselt kolme faktoriga: vähene valmisolek, vajaliku info puudumine ning olemasoleva info ebaühtlus (Gati, I., Krausz, M. & Osipow, S. 1996). Kutsesuunitlusega valikaine aitab oluliselt minimeerida õpilase ebakindlust ja desinformeeritust eesootavast ning aitab vähendada väljalangemist esimesel ülikooliaastal (Fouad, N; Cotter, E. W. & Kantamneni, N. 2009).

Karjääripädevuse ja enesetõhususe hindamise olulisus

Isiksuse- ja karjääripädevuse testide sooritamine annab küll infot õpilase üldiste loomujoonte, väärtuste, hoiakute ja karjääriteadlikkuse kohta, kuid ei pruugi anda piisavalt infot konkreetse erialasuunitluse sobivuse kohta. Näiteks arstiteaduskonda õppima asujate puhul, kelle haridustee on ajaliselt tavapärasest keskmiselt kolm korda pikem, tuleks õpilase õpi- ja enesetõhususele ning motiveeritusele oluliselt rohkem tähelepanu pöörata juba enne ülikooli astumist.

Eelkõige õpilaste isiksuseomaduste ja karjäärivalikute seoseid kirjeldanud uuringutele toetudes, tekib põhjendatud küsimus, kas õpilased, kelle enese- ja õpitõhusus, karjääriteadlikkus ning selgus edasiste karjäärivalikute osas on madal, kalduvad valima pigem tunnetuslikult vähem pingutust ja ettevalmistust nõudvaid valikaineid.

Kui selline seos kinnitust leiab, vajaksid nende otsuste mehhanismid edaspidi põhjalikumat uurimist. Õpilaste enesetõhususe ja karjääripädevuse analüüs gümnaasiumiastme algul aitab vältida olukordi, kus õpilane langetab talle ebasobiva valiku teadmatusest, soovist sõpradega samastuda või suutmatusest otsustada.

Toetudes varasemale teaduskirjandusele on käesoleva töö uurimisküsimused järgmised:

- 1) Kuidas hindavad gümnaasiumi algastme õpilased oma enesetõhusust ja karjääri kujundamise pädevust;
- 2) Kas kõrgem enesetõhusus tingib kõrgema karjääri kujundamise pädevuse;
- 3) Kas madalama enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevusega õpilased valivad erialasuunitluse, mis nõuab tunnetuslikult vähem ettevalmistust ja pingutust.

Meetod

Valim

Käesoleva uurimuse valimi moodustasid 191 kolmes Ida-Virumaa gümnaasiumis õppivat 10-nda klassi õpilast. Küsitlusankeedi täitis täies mahus 163 õpilast. Vastajate sooline jaotus oli vastavalt 64 poissi (39,5 %), 94 tüdrukut (57,6 %) ja 5 soolise määratluseta (3,06 %) õpilast vanusevahemikus 16,5 – 17,5 eluaastat (keskmine vanus $M = 16,25$; $SD = 0,476$). Tabelis 1 on toodud valimi kirjeldus vastajate soo ja valdava (koolivälisel ajal kasutatava) suhtluskeele alusel.

Tabel 1. Vastanute jagunemine soo ja valdava suhtluskeeke alusel.

	Eesti keel		Vene keel		Muu keel	
	Sagedus	%	Sagedus	%	Sagedus	%
Poiss	19	35,2	44	40,7	1	100
Tüdruk	32	59,25	62	57,4	0	0
Soolise määratluseta	3	5,5	2	1,85	0	0
Kokku	54		108		1	

Valimist moodustati erinevad uuringugrupid, mis jagunesid järgnevalt (tabel 2):

1) Reaalvaldkonna valikainesse registreerunud õpilased (27 poissi, 35 tüdrukut, 0 soolise määratluseta õpilast)

2) Sotsiaalvaldkonna valikainesse registreerunud õpilased (9 poissi, 28 tüdrukut, 4 soolise määratluseta õpilast)

3) Muu valdkonna valikainesse registreerunud õpilased (28 poissi, 31 tüdrukut, 1 soolise määratluseta õpilane).

Tabel 2. Vastanute jagunemine soo ja valikainesse registreerumise alusel.

	Reaalvaldkonna valikaine		Sotsiaalvaldkonna valikaine		Muu valdkonna valikaine	
	Sagedus	%	Sagedus	%	Sagedus	%
Poiss	27	43,5	9	21,9	28	46,6
Tüdruk	35	56,4	28	68,3	31	51,7
Soolise määratluseta	0	0	4	9,75	1	1,7
Kokku	62		41		60	

Sotsiaalvaldkonna valikaineteks defineeris käesoleva uurimistöo autor erinevate loominguliste valdkondadega seonduvaid valikaineid nagu erinevad visuaalkunstid, kirjandus, filoloogia, sotsiaalteadused, õpetajaharidus. Reaalvaldkonna valikaineteks kategoriseerusid reaalteaduslikud ained nagu loodusteadused (keemia, füüsika), meditsiin, infotehnoloogia, riigikaitse jne. Kuivõrd koolide poolt pakutav valikainete nimekiri on erinev ning lisaks on õpilastel võimalik osaleda koolivälistes tegevustes ja valikainetes, mille kohta uurijal andmed puudusid, lisati ankeeti valikuna "muu valdkonna valikaine".

Vältimaks valikaine mõju uuringutulemustele, valiti uuringusse ainult 10-ndate klasside õpilased, kes olid valikaine ettenähtud mahust (100%) läbinud vähem kui poole (40%).

Mõõtevahend

Õpilaste poolt täidetud küsimustik koosnes kahest osast: enesetõhususe küsimustik ja karjääri kujundamise pädevuste enesehindamise küsimustik. Küsimustikud sisaldasid kokku 38 väidet, mis on ära toodud lisas 1.

Õpilaste enesetõhususe mõõtmiseks kasutas uurimistöö autor 2009 aastal A. Bandura materjalide põhjal R. Üprausi poolt eesti keelde adapteeritud küsimustikku "Akadeemiline enesetõhusus kõrgkoolis". 34 väitest koosnenud testist kasutati antud uurimistöös 15 küsimust, mis sobisid gümnaasiumiastme õpilaste enesetõhususe mõõtmiseks. Küsimustiku väiteid hinnati 5-pallisel Likert'i mõõtmiskaalal (1=ei ole sugugi nõus; 2=ei ole üldiselt nõus; 3=puudub arvamuse; 4=üldiselt nõus; 5=täiesti nõus).

Õpilaste karjääripädevuse mõõtmiseks kasutati Tartu Ülikooli psühholoogia instituudi kognitiiv- ja koolipsühholoogia lektori T. Liin'i eestvedamisel väljatöötatud karjääri kujundamise pädevuste enesehindamise küsimustikku "Karjääri kujundamise pädevuste küsimustik 2.1" testversiooni, mis koosnes 27-st enesekohasest küsimusest, mis mõõtsid SA Innove poolt 2016 aastal väljatöötatud karjääri kujundamise mudelis kirjeldatud pädevusi. Küsimustiku väiteid hinnati 5-pallisel Likert'i mõõtmiskaalal (1=üldse mitte/nt pole sellest eriti mõelnud; 2=väga pinnapealselt/nt olen sellest mõelnud, aga ei tea kuidas seda teha; 3=pigem pinnapealselt/nt tean kuidas seda teha aga pole proovinud; 4=pigem põhjalikult/nt teen praegu seda mida vaja; 5=väga põhjalikult/nt olen seda edukalt teinud).

Protseduur

Küsimustike täitmine oli vabatahtlik ning küsimustikke oli võimalik täita elektrooniliselt õpilasele sobival ajal kindlaks määratud perioodi jooksul ja sobivas kohas. Andmete kogumine toimus 2023 aasta märtsi kuus LimeSurvey keskkonnas loodud koondküsimustiku abil. Küsimustiku edastamiseks õpilastele pöördus uurija gümnaasiumides valikainet korraldavate õppespetsialistide poole, kes edastasid küsimustiku lingi õpilastele.

Etika

Uuringu käigus ei kogutud eriliigilisi isikuandmeid ning uuring ei vajanud seetõttu eetikakomitee luba. Küll aga teavitati uuringus osalevaid õpilasi ja nende vanemaid uuringu toimumisest eelnevalt kooli e-õppe keskkonna kaudu.

Andmetöötlusmeetodid

Andmeid analüüsi kasutades andmetöötlusprogrammi JASP ja tabelarvutusprogrammi Excel. Andmete paremaks tõlgendamiseks kasutati kirjeldavat statistikat. Enesetõhususe küsimustiku sisereliaabluse hindamiseks kasutati uurivat faktoranalüüsi. Gruppidevaheliste erinevuste uurimiseks kasutati korrelatsioonianalüüsi ning sõltumatute muutujatega t-testi.

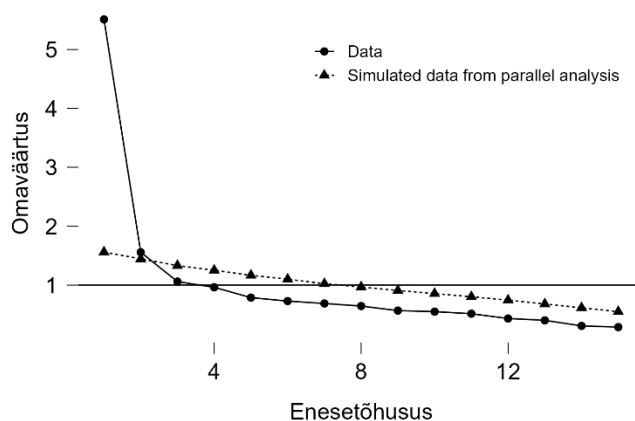
Tulemused

Uuriv faktoranalüüs

Kuivõrd enesetõhususe küsimustiku puhul ei kasutatud kõiki R. Üprausi poolt eesti keelde adapteeritud üldise enesetõhususe küsimustiku 34 väidet, viidi 15 väljavalitud küsimuse faktorstruktuuri sobivuse hindamiseks läbi uuriv faktoranalüüs (Exploratory Factor Analysis). Valimi

suuruse sobivust faktoranalüüsiks kontrolliti Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testiga. Mõõdetud tunnuste väärtused üle 0,8 kinnitasid valimi suuruse sobivust. Enesetõhususe skaala omaväärtuste graafiku alusel (joonis 1) avaldus kaks tugevamat faktorit, mis kirjeldasid ära 39,2 % tunnuste variatiivsusest ning mille uurija sõnastas koondnimetustega Sihikindlus ja Stabiilsus.

Joonis 1. Enesetõhususe skaala omaväärtuste graafik

Faktorite eraldamiseks kasutati Maximum Likelihood meetodit ja faktorite pööramiseks kaldnurkset pööramismeetodit (Direct Oblimin). Enesetõhususe küsimustiku 15 väidet, nende jaotumine faktoritesse ja faktorilaadungid on toodud tabelis 3.

Tabel 3. Enesetõhususe küsimustiku väited, jaotumine faktoritesse ja faktorilaadungid

Faktor	Väide	Faktorilaadung
Sihikindlus	Ma õpin materjali nii kaua kuni omandan selle täielikult	0.708
	Ma töötan kõvasti heade õppetulemuste nimel	0.641
	Ma teen endale selgeks ka ebahuvitava aine materjali	0.591
	Vajadusel loobun muudest tegevustest heade õppetulemuste nimel	0.641
	Ma oskan aega planeerida nii et õppetööga õigeks ajaks toime tulla	0.516
	Ma tean kuidas õppida et häid õppetulemusi saada	0.449
	Ma suudan keskenduda õppetööle ka siis kui on muid huvitavaid tegevusi	0.478
	Ma suudan ennast õppetööks motiveerida	0.361
Stabiilsus	Ma suudan üle olla õppetööga seotud ebaõnnestumistest	0.391
	Kui mul läheb õppetöös halvasti ei hakka ma kohe oma vaimsetes võimetes kahtlema	0.571
	Ma oskan seada realistlikke eesmärgi	0.834
	Raskusi kohates jään ma enamasti rahulikuks, sest võin kindlalt iseendale loota	0.43
	Mul on kerge järgida oma püüdusi ja kavandatud eesmärkideni jõuda	0.62
	Ma oskan aega planeerida nii et õppetöö kõrvalt jääb aega ka vaba aja tegevusteks	0.411
	Ma oskan ootamatuid õppetööga seotud probleeme lahendada	0.378

Sihikindluse komponendis laadusid faktorile kõige nõrgemalt väited ET1: "Ma suudan ennast õppetööks motiveerida" (0.361) ja ET6: "Ma tean kuidas õppida et häid õppetulemusi saada"

(0.449). Väidete eemaldamisel sisereliaabluse näitaja Chronbach α oluliselt ei tõusnud. Enne väidete eemaldamist oli Chronbach $\alpha = 0.824$, peale eemaldamist Chronbach $\alpha = 0.804$. Stabiilsuse komponendis laadusid faktorile kõige nõrgemalt väited ET13: "Ma suudan üle olla õppetööga seotud ebaõnnestumistest" (0.391) ja ET9: "Ma oskan ootamatuid õppetööga seotud probleeme lahendada" (0.378). Enne väidete eemaldamist oli Chronbach $\alpha = 0.795$, peale eemaldamist Chronbach $\alpha = 0.747$. Väidete eemaldamine ei suurendanud seega olulisel määral faktorite usaldusväärsust kummagi faktori puhul ega osutunud vajalikuks. Sisereliaabluse näitaja Chronbach α väärtus üle 0,7 näitab küsimustiku väidete tugevat kooskõlalistsust.

Loodava karjääri kujundamise pädevuste küsimustiku sisereliaablust uuris L. Laur oma uurimistöös "Pilootturing karjääri kujundamise pädevusi hindava küsimustiku loomiseks" raames (Laur, L. 2021). Peale madalamate faktorlaadungitega väidete eemaldamist jäi algsest 42 väidet sisaldanud mudelisse 23 enesekohast väidet, mis jaotusid nelja faktorisse (eneseteadlikkuse arendamine; võimaluste analüüs; planeerimine; tegutsemine), millest moodustati küsitluse tarbeks kolm alaskaalat (eneseteadlikkus, info ja võimaluste analüüs, planeerimine ja tegutsemine).

Uurimaks gümnaasiumiõpilaste hinnanguid oma enesetõhususele ja karjääripädevusele, arvutati mõlema skaala muutujate aritmeetilised keskmised, standardhälbed, standardvead ja asümmeetriakordajad. Kirjeldav statistika valimisse kuulunud õpilaste enesetõhusust mõõtnud tunnuste kohta on toodud tabelis 4 ja karjääripädevust mõõtnud tunnuste kohta tabelis 5. Enesetõhususe skaala skoorid vahemikus 1 kuni 5 näitavad, mil määral õpilane väidet enda kohta kehtivaks peab. Karjääripädevuse skaala skoorid vahemikus 1 kuni 5 näitavad, kui põhjalikult on õpilane antud teemaga tegelenud. Oluline on märkida, et kuigi karjääripädevuste skaala maksimumskoor viitab kõrgele enesetõhususele vastavas valdkonnas, ei viita madalaim skoor otseselt enesetõhususele, vaid pigem teadmiste puudusele.

Tabel 4. Enesetõhususe aritmeetiliste kekmiste kirjeldav statistika

	N	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve	Hajuvus	Asümmeetria-kordaja	Miinumum	Maksimum
Ma suudan ennast õppetööks motiveerida	163	3.93	0.96	0.92	-1.3	1	5
Ma oskan aega planeerida nii et õppetööga õigeks ajaks toime tulla	163	3.779	1.1	1.21	-0.959	1	5
Ma oskan aega planeerida nii et õppetöö kõrvalt jääb aega ka vaba aja tegevusteks	163	3.883	1.051	1.104	-0.961	1	5
Ma suudan keskenduda õppetööle ka siis kui on muid huvitavaid tegevusi	163	3.331	1.106	1.223	-0.355	1	5
Ma töötan kõvasti heade õppetulemuste nimel	163	3.73	0.943	0.89	-0.865	1	5

Ma tean, kuidas õppida et häid õppetulemusi saada	163	4.018	0.857	0.734	-1.049	1	5
Ma õpin materjali nii kaua kuni omandan selle täielikult	163	3.417	1.011	1.022	-0.333	1	5
Ma teen endale selgeks ka ebahuvitava aine materjali	163	3.227	1.102	1.214	-0.181	1	5
Ma oskan ootamatuid õppetööga seotud probleeme lahendada	163	3.847	0.766	0.587	-0.814	1	5
Vajadusel loobun muudest tegevustest heade õppetulemuste nimel	163	3.319	1.064	1.132	-0.419	1	5
Ma oskan seada realistlikke eesmärgi	163	3.933	0.89	0.792	-1.197	1	5
Mul on kerge järgida oma püüdlusi ja kavandatud eesmärkideni jõuda	163	3.503	0.952	0.906	-0.727	1	5
Ma suudan üle olla õppetööga seotud ebaõnnestumistest	163	3.571	0.949	0.901	-0.578	1	5
Kui mul läheb õppetöös halvasti, ei hakka ma kohe oma vaimsetes võimetes kahtlema	163	3.374	1.187	1.408	-0.38	1	5
Raskusi kohates jään ma enamasti rahulikuks, sest võin kindlalt iseendale loota	163	3.491	1.002	1.005	-0.589	1	5

Tabel 5. Karjääripädevuse aritmeetiliste kekmiste kirjeldav statistika

	N	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve	Hajuvus	Asümmeetriskordaja	Miimum	Maksimum
Tunnen oma võimeid	163	3.93	0.71	0.51	-0.7	1	5
Tean, millised on mu isiksuseomadused	163	3.969	0.946	0.894	-1.003	1	5
Teadvustan, mis mind huvitab	163	4.141	0.909	0.826	-0.934	1	5

Kujundan head suhtlemis- ja koostööoskused	163	3.988	0.909	0.827	-0.674	1	5
Tunnen oma väärtusi	163	3.89	0.949	0.901	-0.697	1	5
Kujundan positiivse enesehinnangu	163	3.687	1.092	1.192	-0.648	1	5
Motiveerin ennast	163	3.748	1.014	1.029	-0.806	1	5
Sean heaolu suurendavaid sihte	163	3.712	0.921	0.848	-0.641	1	5
Hoian erinevad elurollid omavahel tasakaalus	163	3.804	0.935	0.875	-0.652	1	5
Hoian tasakaalus oma kohustused ja vaba aja	163	3.755	1.007	1.013	-0.813	1	5
Tunnen olulisemaid seadusi	163	4.012	0.824	0.679	-0.894	1	5
Olen kursis töömaailmas toimuvaga	163	3.65	1.051	1.105	-0.582	1	5
Mõistan hariduse ja tööturu omavahelisi seoseid	163	3.791	0.939	0.882	-0.612	1	5
Leian vajadusel infot mind huvitavatest õpi- ja töövõimalustest	163	4.11	0.832	0.691	-0.862	1	5
Analüüsin oma võimalusi tööturul	163	3.689	1.261	1.59	-1.477	1	5
Valin endale sobiva valdkonna	163	4.031	0.932	0.869	-1.125	1	5
Hindan oma võimalusi valitud valdkonnas edu saavutamiseks	163	3.982	0.919	0.845	-1.025	1	5
Sean realistlikke karjäärieesmärke	163	3.92	0.916	0.839	-1.011	1	5
Koostan vaheetappidega tegevuskava oma karjäärieesmärkide saavutamiseks	163	3.638	1.059	1.121	-0.842	1	5

Tegutsen aktiivselt eesmärkide saavutamise nimel	163	3.785	0.98	0.96	-0.832	1	5
Kandideerin õppima või tööle	163	3.828	1.12	1.254	-0.936	1	5
Kohandan vajadusel oma karjääriplaane	163	3.883	0.945	0.894	-0.874	1	5
Pean oluliseks pidevat arengut	163	4.245	0.825	0.68	-0.886	1	5

Kogu valimi enesetõhususe aritmeetiline keskmine oli $M = 3.62$, $SD = 0.25$ ja karjääri kujundamise pädevuste aritmeetiline keskmine oli $M = 3.87$ ($SD = 0.161$). Enesetõhususe skaala madalaim summaarne aritmeetiliste keskmiste skoor oli väitel ET 8: "Ma teen endale selgeks ka ebahuvitava aine materjali" ($M = 3.227$ $SD = 1.102$). Kõrgeima skooriga väiteks osutus ET6: "Ma tean, kuidas õppida et häid õppetulemusi saada" ($M = 4.018$ $SD = 0.857$).

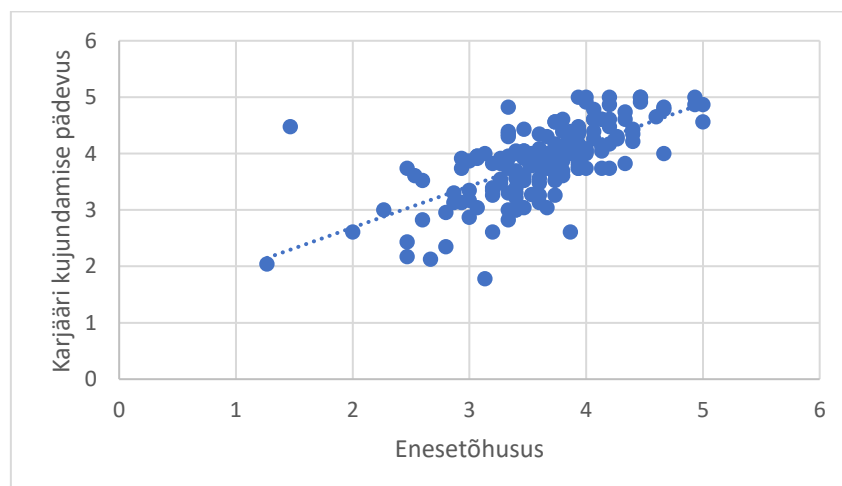
Karjääri kujundamise pädevuste skaala madalaim summaarne aritmeetiliste keskmiste skoor oli väitel IVA2: "Olen kursis töömaailmas toimuvaga" ($M = 3.65$ $SD = .051$). Kõrgeima skooriga väiteks osutus TD3: "Teadustan, mis mind huvitab" ($M = 4.141$ $SD = 0.909$).

Karjääri kujundamise pädevuste kolmest komponendist (eneseteadlikkus, info ja võimaluste analüüs, planeerimine ja tegutsemine) ei eristunud ühegi komponendi keskmine väärtus oluliselt teistest: eneseteadlikkus $M = 3.86$ $SD = 0.14$; info ja võimaluste analüüs $M = 3.85$ $SD = 0.18$; planeerimine ja tegutsemine $M = 3.9$ $SD = 0.159$.

Korrelatsioonianalüüs

Uurimaks, kas ja milline seos on enesetõhususe ja karjääripädevuse vahel, arutati kõigi valimisse kuulunud õpilaste enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse summaarsete skooride aritmeetilised keskmised. Korrelatsioonianalüüs näitas, et enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuste vahel on tugev positiivne korrelatsioon: $\rho = 0.672$, $p = 0.001$. Kõrgem enesetõhusus tingib kõrgema karjääri kujundamise pädevuse.

Joonis 2. Enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse seos

Soolised erinevused

Poiste ja tüdrukute enesetõhususe aritmeetiliste keskmiste skoorid ei erinenud teineteisest oluliselt (poisid $M = 3.62$ $SD = 0.287$ tüdrukud $M = 3.64$ $SD = 0.265$). Küll aga ilmnes, et soolise enesemääratluseta õpilaste enesetõhusus oli madalam ($M = 3.24$ $SD = 0.463$). Samuti ei erinenud oluliselt poiste ja tüdrukute karjääri kujundamise pädevuste keskmised skoorid (poisid $M = 3.959$ $SD = 0.164$; tüdrukud $M = 3.83$ $SD = 0.166$). Soolise enesemääratluseta õpilaste karjääri kujundamise pädevused osutusid sarnaselt enesetõhususele veidi madalamaks ($M = 3.62$ $SD = 0.528$). Poiste, tüdrukute ja soolise enesemääratluseta õpilaste enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuste summaarsed aritmeetilised keskmised ja standardhälbed on toodud tabelis 6.

Tabel 6. Poiste, tüdrukute ja soolise enesemääratluseta õpilaste enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuste summaarsed aritmeetilised keskmised ja standardhälbed

	n	Enesetõhusus		Karjääri kujundamise pädevus	
		Aritmeetiline keskmine	Standardhälve	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve
Poisid	64	3.62	0.287	3.959	0.164
Tüdrukud	94	3.64	0.265	3.83	0.166
Soolise enesemääratluseta	5	3.24	0.463	3.62	0.528

Sõltumatute muutujatega t-test

Uurimaks, kas esineb statistiliselt olulist erinevusi õpilaste enesetõhususes ja karjääri kujundamise pädevuses soo, valdava suhtluskeelega ja valikaine alusel, kasutati sõltumatute muutujatega t-testi, kus sõltumatuks muutujaks oli õpilase enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse tase ning grupeerivaks tunnuseks kas õpilase sugu, suhtluskeel või valikaine. Soolise määratluseta õpilased jäeti sellest analüüsist välja, sest nende protsent vastajate hulgas oli marginaalne. Valikaine alusel võrdluse teostamisel liideti ühte gruppi sotsiaalvaldkonna ja muu valdkonna valikainetes õppijad, sest üldjuhul on muu valdkonna valikainetes hulgas rohkem sotsiaalvaldkonna kallakuga aineid. Analüüsi teostamiseks kodeeriti enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuste keskmised järgmistesse rühmadesse:

- 1) Madal enesetõhusus ja karjääri kujundamise pädevus: tunnuste keskmised skoorid vahemikus 1 – 2,9;
- 2) Keskmine enesetõhusus ja karjääri kujundamise pädevus: tunnuste keskmised skoorid vahemikus 3 – 3,9;
- 3) Kõrge enesetõhusus ja karjääri kujundamise pädevus: tunnuste keskmised skoorid vahemikus 4 – 5;

Soo põhjal poiste ja tüdrukute enesetõhususe keskmistes väärtustes (poisid $M = 2.17$; tüdrukud $M = 2.15$) t- testi alusel statistiliselt olulist erinevust ei olnud ($p = 0.801$; $t(134) = 1.977$). Karjääri kujundamise pädevuse keskmiste (poisid $M = 2.52$ $SD = 0.62$; tüdrukud $M = 2.32$ $SD = 0.63$) olulisuse

tõenäosus $p = 0.085$; $t(133) = 1.977$ lubab eeldada väikest, kuid statistiliselt siiski mitte olulist erinevust poiste kasuks. Seda kinnitas ka kirjeldavate statistikute võrdlus.

Ka valikaines osalemise alusel (enesetõhusus: reaalvaldkond $M = 2.241$; sotsiaal ja muu valdkond $M = 2.089$; karjääripädevus: reaalvaldkond $M = 2.645$; sotsiaal ja muu valdkond $M = 2.227$) ei ilmnenud t-testi alusel statistiliselt olulisi erinevusi ei enesetõhususes ($p = 0.103$; $t(136) = 1.977$) ega karjääripädevuses ($p = 1.624$; $t(143) = 1.976$).

Tabel 7. *Independent sample t-test* statistikud

	<i>p-value</i>	<i>t-value</i>	<i>df</i>
Enesetõhusus (poisid vs tüdrukud)	0.801	1.977	134
Enesetõhusus (eesti keel vs vene keel)	0.787	1.988	84
Enesetõhusus (reaal vs sotsiaal või muu)	0.103	1.977	136
Karjääri kujundamise pädevus (poisid vs tüdrukud)	0.085	1.977	133
Karjääri kujundamise pädevus (eesti keel vs vene keel)	0.208	1.985	95
Karjääri kujundamise pädevus (reaal vs sotsiaal või muu)	1.624	1.976	143

Erinevused valdava suhtluskeelega põhjal

Kuivõrd uuringu valimisse sattus arvestatav hulk eesti keelses gümnaasiumis õppivaid, kuid eesti keelt emakeelena mitterääkivaid õpilasi, uuriti kas õpilaste enesetõhususes ja karjääri kujundamise pädevuses ilmneb erinevusi valdava suhtluskeelega tasandil (tabel 7). Valdava suhtluskeelega pinnalt õpilaste enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuste summaarsetes skoorides olulist erinevust ei ilmnenud.

Tabel 8. Õpilaste enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuste summaarsed aritmeetilised keskmised ja standardhälbed valdava suhtluskeelega pinnalt.

Peamine suhtluskeel koolivälisel ajal	n	Enesetõhusus		Karjääri kujundamise pädevus	
		Aritmeetiline keskmine	Standardhälve	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve
Eesti keel	54	3.646	0.273	3.805	0.187
Vene keel	108	3.609	0.25	3.91	0.163
Muu keel	1	3.866	1.024	4.26	0.605

Erinevused valitud erialasuunitluse põhjal

Reaalvaldkonna, sotsiaalvaldkonna ja muu valdkonna valikaines osalevate õpilaste enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse aritmeetilisi keskmisi võrreldes selgus, et reaalkonna valikaines osalevate õpilaste enesetõhusus on 7,5 % ja karjääri kujundamise pädevus 6,4% kõrgem kui sotsiaalvaldkonna valikaines osalejatel ning vastavalt 7,2% ja 9% kõrgem kui muu valdkonna valikaines osalejatel. Eelnimetatud uurimisgruppide enesetõhususe ja karjääri

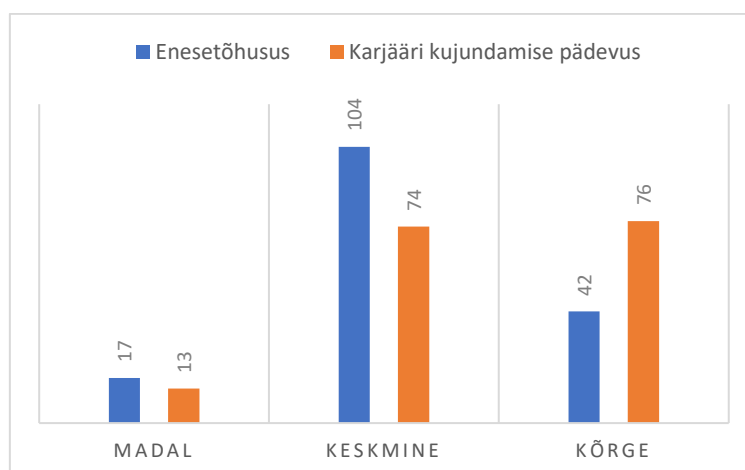
kujundamise pädevuse summaarsete skooride aritmeetilised keskmised ja standardhälbed on toodud tabelis 8.

Tabel 9. Enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuste summaarsed aritmeetilised keskmised ja standardhälbed reaalvaldkonna, sotsiaalvaldkonna ja muu valdkonna valikaines osalejate lõikes

	Enesetõhusus			Karjääri kujundamise pädevus	
	n	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve
Reaalvaldkonna valikaines osalejad	62	3.798	0.253	4.088	0.191
Sotsiaalvaldkonna valikaines osalejad	41	3.515	0.276	3.827	0.228
Muu valdkonna valikaines osalejad	60	3.525	0.286	3.721	0.189

Selgitamaks, kas madalama enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevusega õpilased valivad erialasuunistluse, mis nõuab tunnetuslikult vähem ettevalmistust ja pingutust, jaotati valimisse kuulunud õpilased madala, keskmise ja kõrge keskmise skooriga gruppidesse vastavalt nende enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse keskmistele skooridele (joonis 3):

Joonis 3. Madala, keskmise ja kõrge enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevusega õpilaste arv

53 % madala enesetõhususega õpilastest oli valinud läbimiseks sotsiaalvaldkonna valikaine ja 30 % muu valdkonna valikaine. Reaalvaldkonna valikaine oli madala enesetõhususega õpilastest valinud ainult 3 ehk 17%. Õpilaste erialasuunistluse valikud madalate, keskmiste ja kõrgete summaarsete keskmiste skooride põhjal on toodud tabelis 9. Ühtlasi on oluline märkida, et reaalsvaldkonna valikaines õppijate enesehinnangulised skoorid olid kõrgemad sotsiaalvaldkonna ja muu valdkonna valikaines õppijate omadest nii enesetõhususe kui karjääri kujundamise pädevuse puhul.

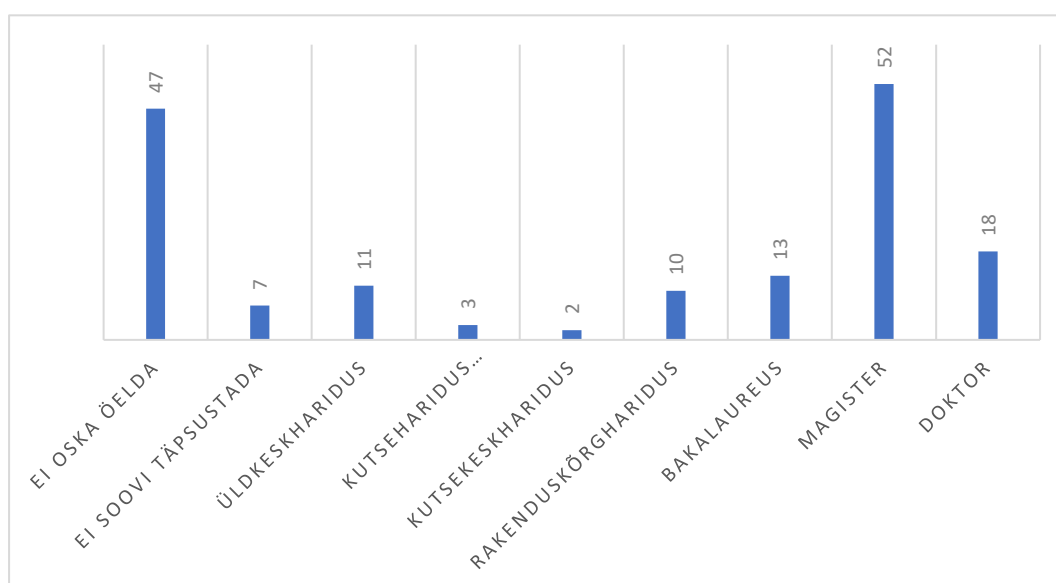
Tabel 10. Õpilaste erialasuunitluse valikud madalate, keskmiste ja kõrgete summaarsete keskmiste skooride alusel

	n	Enesetõhusus			Karjääri kujundamise pädevus		
		Madal	Keskmine	Kõrge	Madal	Keskmine	Kõrge
Reaalvaldkonna valikaine	62	3	40	19	2	18	42
Sotsiaalvaldkonna valikaine	41	9	20	12	6	18	17
Muu valdkonna valikaine	60	5	44	11	5	38	17

Selgus tulevikuplaanide osas

Õpilastelt küsiti muuhulgas ka, millise haridustaseme nad sooviksid saavutada. 52 vastanut (31,9%) soovis jõuda oma akadeemilistes õpingutes magistrikraadini. 47 õpilast (28,8%) vastas, et nad ei tea, millise haridustasemeni soovivad jõuda. Õpilaste hulk, kes ei osanud öelda, millisele haridustasemele nad jõuda soovivad, oli protsentuaalselt suurem eesti keelt valdava suhtluskeelena kõnelevate õpilaste seas (37%). Vastanute jaotus soovitud haridustasemete alusel on toodud joonisel 4.

Joonis 4. Vastanute jaotus soovitud haridustaseme alusel

Küsimusele "Mis Sa arvad, millist tööd sa 10 aasta pärast teed" vastas 25 õpilast (15,3%), et nad ei tea, ei oska öelda või ei ole otsustanud. Teadmatust oma tulevikuplaanide osas esines rohkem sotsiaalvaldkonna ja muu valdkonna valikaines õppijate puhul.

Arutelu ja järeldused

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli selgitada gümnaasiumiõpilaste enesekohaseid hinnanguid oma enesetõhususele ja karjääri kujundamise pädevusele erialasuuna valikul ning uurida eelnimetatute omavahelisi seoseid. Gümnaasiumi algastmes tehtaval erialasuuna valikul võib olla oluline mõju õpilase edasisele haridusteele ja karjääri kujunemisele. Seetõttu on oluline teadvustada ja hinnata eesmärgi saavutamiseks vajalike eelduste olemasolu ning teadlikkust tehtavast valikust.

Eelnevad uuringud on kinnitanud teismeliste karjäärivalikute seost õppeedukuse, enesetõhususe ja õpimotivatsiooniga (Deng, X.; Zeng, H.; Liang, M.; Qiu, J. 2021) ning tunnetatud enesetõhususe mõju karjäärilasele arengule. Eestis on enesetõhususe olulisust valikainete õppimisel varasemalt uurinud L. Sillaots (2010), kes leidis et õpilaste enesetõhusus oli kõrgem ainetes, mis olid nende jaoks huvitavad. Loodusteaduslike ainete ja enesetõhususe seost uurinud Britner ja Pajares (2006) tõid oma uuringutulemustes välja, et madala enesetõhususega õpilased väldivad nende jaoks tunnetuslikult raskemate õppeainetega seotud tegevusi.

Uurija ei leidnud viiteid, et Eestis oleks varasemalt tunnetuslikult raskema ja ajaliselt pikema akadeemilise õpiteekonna (nagu näiteks osalemine reaalvaldkonna valikaines eesmärgiga asuda peale gümnaasiumi lõpetamist õppima arstiteaduskonda) valinute enesetõhusust ja karjääri kujundamise pädevust varem uuritud. Eelkõige õpilaste isiksuseomaduste ja karjäärivalikute seoseid kirjeldanud uuringutele toetudes, tekkis uurijal küsimus, kas õpilaste enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuste vahel on seos ning kas õpilased, kelle enesetõhusus, karjääri kujundamise pädevus ja selgus edasiste karjäärivalikute osas on madal, kalduvad valima pigem tunnetuslikult vähem pingutust ja ettevalmistust nõudvaid valikaineid. Seose olemasolul vajaksid õilaste erialasuuna valiku eelsed otsustusmehhanismid edaspidi põhjalikumalt uurimist, et vältida sobimatute ja ajakulukate valikute tegemist.

Eelneva uurimiseks sõnastati kolm uurimisküsimust:

- 1) Kuidas hindavad gümnaasiumi algastme õpilased oma enesetõhusust ja karjääri kujundamise pädevust;
- 2) Kas kõrgem enesetõhusus tingib kõrgema karjääri kujundamise pädevuse;
- 3) Kas madalama enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevusega õpilased valivad erialasuunitluse, mis nõuab tunnetuslikult vähem ettevalmistust ja pingutust.

Esimesele uurimisküsimusele vastuse leidmiseks arvatati valimisse kuulunud 163 õpilase enesekohaste hinnangute põhjal enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse aritmeetilised keskmised ja standardhälbed. 5-pallisel mõõtmiskaalal mõõdetuna hindasid õpilased oma enesetõhusust keskmise skooriga $M = 3.62$, $SD = 0.25$ ja karjääri kujundamise pädevust keskmise skooriga $M = 3.87$, $SD = 0.161$. Keskmise enesetõhususega ja karjääri kujundamise pädevusega õpilaste koguarv skaalade lõikes vastavalt 104 (63,8%) ja 74 (45,3%) annab alust järeldada, et uuritud gümnaasistide enesetõhusus ning teadlikkus oma akadeemiliste valikute ja ametialase tuleviku kujundamisel on hea ning nende otsused ja valikud on enamasti eakohasest võimekusest lähtuvalt kaalutletud.

Enesetõhususe lõikes kõrgeima summaarse keskmise skooriga väide "Ma tean, kuidas õppida et häid õppetulemusi saada" ($M = 4.018$, $SD = 0.857$) ning "Ma oskan seada realistlikke eesmärgi" ($M = 3,933$, $SD = 0.89$) lubavad järeldada, et uuritud õpilaste hinnang oma

akadeemilisteks õpinguteks vajalikule sihikindlusele ja eesmärgipärasusele on keskmisest kõrgem. Teadmine, kuidas püstitatud eesmärkides edukas olla tõstab enesehinnangut ja motiveerib pingutama (Allik & Möttus 2011). Samas madalaima keskmise skoori kogunud väide "Ma teen endale selgeks ka ebahuvitava aine materjali" kinnitab varasemate uuringute põhjal leitud seaduspära, et õpilased kalduvad maksimaalselt pingutama vaid nendes ainetes, mis on nende jaoks huvitavad (Sillaots, L. 2010).

Karjääri kujundamise pädevuste lõikes kõrgeima keskmise skoori kogunud väide "Teadvustan, mis mind huvitab" ($M = 4.141$, $SD = 0.909$) kinnitab veelkord uuritud õpilaste keskmisest kõrgemat enesehinnangut oma sihikindlusele ja teadlikkusele tehtud valikutest. Madalaima keskmise skoori kogunud väide "Olen kursis töömaailmas toimuvaga" ($M = 3.65$, $SD = 0.051$) võib uurija hinnangul olla mõjutatud piirkondlikust eripärast. Eestis, kuid valdavalt vene keelses kultuuriruumis kasvanud õpilaste võimalused saada piisavalt karjäärialast infot võivad olla piiratud. Karjäärialase ebakindluse seotust vajaliku info puudumisega on kinnitanud ka varasemad uuringud (Gati, I., Krausz, M. & Osipow, S. 1996). Uurija leiab, et Ida-Virumaa kontekstis oleksid edasised uuringud eesti ja vene noorte karjäärialase teadlikkuse ja akadeemilise motiveerituse võimalike erinevuste kohta asjakohased ja vajalikud.

Väheseid, kuid märkimistväärt erisusi enesetõhususes ja karjääri kujundamise pädevuses leiti ka õpilaste soost lähtuvalt. Kui poiste ja tüdrukute enesetõhususes (poisid $M = 3.62$, $SD = 0.287$; tüdrukud $M = 3.64$, $SD = 0.265$) ja karjääri kujundamise pädevuses (poisid $M = 3.959$, $SD = 0.164$; tüdrukud $M = 3.83$, $SD = 0.166$) olulist erinevust ei leitud siis soolise määratluseta õpilaste vastavad skoorid osutusid veidi madalamateks ($M = 3.62$, $SD = 0.528$). Kuivõrd sotsiaal-kognitiivse teooria kohaselt on tunnetatud enesetõhusus suurel määral seotud psühholoogiliste muutustega ja arvestades, et valimisse kuulunud õpilaste keskmine vanus oli 16,25 eluaastat (väärtuste kujunemise periood), võis erisus olla uurija hinnangul tingitud soolise määratluseta õpilaste suuremast ebakindlusest.

Leidmaks vastust teisele uurimisküsimusele, kas enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse vahel on seos, teostati korrelatsioonianalüüs, mis kinnitas, et enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse vahel on keskmiselt tugev positiivne korrelatsioon ($\rho = 0.672$, $p = 0.001$). Enesetõhususe suurenedes muutuvad eelduslikult paremaks ka õpilase karjääri kujundamise oskused. Enesetõhususe ja karjäärialase pädevuse otsesele seotusele on varasemalt viidanud Kanada psühholoog A. Bandura mitmed uuringud.

Uurimaks kolmandat küsimust, kas madalama enesetõhususe ja karjääripädevusega õpilased valivad erialasuunitluse, mis nõuab tunnetuslikult vähem ettevalmistust ja pingutust, võrreldi reaalvaldkonna, sotsiaalvaldkonna ja muu valdkonna valikaines osalevate õpilaste enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse summaarseid keskmisi skooore. Reaalvaldkonna valikaines osalevate õpilaste keskmised skoorid olid mõnevõrra kõrgemad kui sotsiaal- ja muu valdkonna valikaines osalejatel (enesetõhususe puhul vastavalt 7,5% ja 6,4% kõrgemad ning karjääri kujundamise pädevuse puhul 7,2% ja 9% kõrgemad). Madalama enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevusega õpilaste hulk koguvalimit arvestades oli küll väike, kuid valdav enamus neist olid valinud sotsiaalvaldkonna valikaine suuna. Otseselt ei saa sellest tulemusest siiski järeldada, et madalama enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevusega õpilased on valinud sotsiaalvaldkonna valikaine seetõttu, et aine nõuab tunnetuslikult vähe ettevalmistust ja pingutust. Seose kinnitamiseks oleksid vajalikud täiendavad uuringud, mis lisaks enesetõhususele ja karjääripädevusele analüüsiks ka õpilase isikuomadusi.

Käesoleva uurimistöõ tulemused annavad olulist täiendavat infot õpilaste karjäärilase tegevuse planeerimiseks ennekõike nendele gümnaasiumidele, kelle õpilased olid valimisse kaasatud. Laiendatult kogu populatsioonile, annavad uurimistöõ tulemused täiendava sisendi gümnaasiumi algastme õpilaste karjääriteadlikkuse võrdlevateks uuringuteks lähtuvalt soolistest, kultuurilistest ja piirkondlikest erinevustest.

Kasutatud kirjandus

Allik, J. & Möttus, R. (2011) Mis on intelligentsus? R. Möttus, J. Allik & A. Realo (Toim.) Intelligentsuse psühholoogia lk 35. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Benet-Martinez, V. (1999) Exploring indigenous Spanish personality constructs with a combined emicetic approach. Latest contributions to cross-cultural psychology: Selected papers from the Thirteenth International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology pp. 151-175.

Britner, S. L., Pajares, F. (2006) Sources of science self-efficacy beliefs of middle school students. Journal of Research in Science Teaching Vol 43 pp. 485-499.

Brown, D. & Cinamon, R.G. (2015) Personality traits effects on self-efficacy and outcome expectations for high school major choice. Journal of Vocational Guidance, Vol 16(3) pp.343-361.

Brown, D. & Cinamon, R.G. (2015) Choosing a High School Major: An Important Stage in the Career Development of Israeli Adolescents

Cheung, F. M. & Leung, K. (1998) Indigenous personality measures: Chinese examples. Journal of Cross-Cultural Psychology Vol. 29 pp 233-248.

Deng, X., Zeng, H., Liang, M., Qiu, J. (2021) Relations between different career-development profiles, academic self-efficacy and academic motivation in adolescents. An International Journal of Experimental Educational Psychology Vol. 42(2) pp. 259-274.

Di Palma, T., Reid, H. (2021) Career development of English and Italian high school students in uncertain times: a narrative approach. British Journal of Guidance & Counselling Vol. 49(5) pp. 732-743.

Ernits, E. (2012). Õpilaste enesetõhusus erinevates valdkondades ja selle võrdlus lähtuvalt soost ning kooli suuruselt. Magistritöö. Tartu Ülikool. Haridusteaduste Instituut.

Fouad, N., Cotter, E. W. & Kantamneni, N. (2009) The Effectiveness of a Career Decision-Making Course. Journal of Career Assessment Vol. 17(3) pp. 338-347.

Gati, I., Krausz, M. & Osipow, S. H. (1996) A taxonomy of difficulties in career decision-making. Journal of Counseling Psychology Vol. 34 pp. 510-526.

Gleitman, H., Gross, J., Reisberg, D. (1981) Psychology. New York: Norton

Hartman, R. O., Betz, N. E. (2007) The five-factor model and career self-efficacy: General and domain-specific relationships. Journal of Career Assessment. Vol 15 pp. 145-161.

Hirshi, A. (2010) Vocational Interests and Career Goals: Development and Relations to Personality in Middle Adolescence. Journal of career Assessment Vol. 18(3) pp. 223-238.

Lent, R. W., Brown, S. D. & Hackett, G. (1994) Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice and performance. Journal of Vocational Behavior, Vol 45 pp. 79-122.

McCrae R.R., Costa, J.r. & P.T. (1997) Personality trait structure as a human universal. Journal of American Psychology Vol. 52 pp. 509-16.

Põhikooli riiklik õppekava (01.09.2014). Riigi teataja I. Kasutatud 02.01.2023
<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>

Rimm, H., Jerusalem, M. (1999) Adaptation and Validation of an Estonian Version of the General Self-Efficacy Scale. *Anxiety, Stress and Coping*, 12, 329 – 345.

SA Innove karjääriteenuste arenduskeskus (2016) Karjääri kujundamise pädevuste arengu toetamine.

SA Innove karjääriteenuste arenduskeskus (2011) Põhikooli karjääriõpetuse valikaine õpetajaraamat pp. 11-12.

SA Innove. (214) Karjääriõppe mõjususe uuring. Uuringu raport. OÜ Eesti Uuringukeskus.

SA Innove karjääriteenuste arenduskeskus (2011) Gümnaasiumi karjääriõpetuse valikaine õpetajaraamat.

Skorikov, V.B., Vondareck, F. W (2011) Occupational identity. *Handbook of identity theory and research* pp. 693-714.

Sultana, R. G. (2012) Learning career management skills in Europe: a critical review. *Journal of Education and Work* Vol 25(2) pp. 225-248.

Schunk, D. H. (1991) Self-efficacy and academic motivation. *Educational Psychologist* Vol. 26 (3&4) pp. 207-231.

Täht, K. (2009/2010). Tartu Ülikooli Psühholoogia Instituut, õppematerjal "Tunne iseennast: õppimisega seotud hoiakud".

Üpraus, R (2009). Akadeemiline edukus: akadeemilise enesetõhususe mõõtmine. Bakalaureuse töö. Tartu Ülikool. Psühholoogia Instituut.

Lisa 1.

Enesetõhususe ja karjääri kujundamise pädevuse küsimustike väited koos tähistega

Enesetõhusus

ET 1: Ma suudan ennast õppetööks motiveerida

ET 2: Ma oskan aega planeerida nii et õppetööga õigeks ajaks toime tulla

ET 3: Ma oskan aega planeerida nii et õppetöö kõrvalt jääb aega ka vaba aja tegevusteks

ET 4: Ma suudan keskenduda õppetööle ka siis kui on muid huvitavaid tegevusi

ET 5: Ma töotan kõvasti heade õppetulemuste nimel

ET 6: Ma tean kuidas õppida et häid õppetulemusi saada

ET 7: Ma õpin materjali nii kaua kuni omandan selle täielikult

ET 8: Ma teen endale selgeks ka ebahuvitava aine materjali

ET 9: Ma oskan ootamatuid õppetööga seotud probleeme lahendada

ET 10: Vajadusel loobun muudest tegevustest heade õppetulemuste nimel

ET 11: Ma oskan seada realistlikke eesmäärke

ET 12: Mul on kerge järgida oma püüdlusi ja kavandatud eesmärkideni jõuda

ET 13: Ma suudan õle olla õppetööga seotud ebaõnnestumistest

ET 14: Kui mul läheb õppetöös halvasti ei hakka ma kohe oma vaimsetes võimetes kahtlema

ET 15: Raskusi kohates jään ma enamasti rahulikuks, sest võin kindlalt iseendale loota

Karjääri kujundamise pädevus

Eneseteadlikkus

TD 1: Tunnen oma võimeid

TD 2: Tean, millised on mu isiksuseomadused

TD 3: Teadvustan, mis mind huvitab

TD 4: Kujundan head suhtlemis- ja koostööoskused

TD 5: Tunnen oma väärtusi

TD 6: Kujundan positiivse enesehinnangu

TD 7: Motiveerin ennast

TD 8: Sean heaolu suurendavaid sihte

TD 9: Hoian erinevad elurollid omavahel tasakaalus

TD 10: Hoian tasakaalus oma kohustused ja vaba aja

Info ja võimaluste analüüs

IVA 1: Tunnen olulisemaid seadusi

IVA 2: Olen kursis täamaailmas toimuvaga

IVA 3: Mõistan hariduse ja tööturu omavahelisi seoseid

IVA 4: Leian vajadusel infot mind huvitavatest õpi- ja töövõimalustest

IVA 5: Analüüsin oma võimalusi tööturul

Planeerimine ja tegutsemine

PT 1: Valin endale sobiva valdkonna

PT 2: Hindan oma võimalusi valitud valdkonnas edu saavutamiseks

PT 3: Sean realistlikke karjäärieesmärke

PT 4: Koostan vaheetappidega tegevuskava oma karjäärieesmärkide saavutamiseks

PT 5: Tegutsen aktiivselt eesmärkide saavutamise nimel

PT 6: Kandideerin õppima või tööle

PT 7: Kohandan vajadusel oma karjääriplaane

PT 8: Pean oluliseks pidevat arengut

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele ja ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digiarhiivis Dspace.

Tuuli Truupõld

